

HET PLEIN MET 'DE VOLWASSENHEID'

EEN TOTAALKUNSTWERK BEDREIGD DOOR DE VERPLAATSING VAN DE BEELDENGROEP EN EEN TABULA RASA VAN HET PLANTSOEN

DE KCML ROEPT DE REGERING OP HAAR BESLISSING TE HERZIEN

De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML) reageert met verbazing en ongenoegen op de beslissing van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 12 december 2024 om geen onderzoek in te stellen voorafgaand aan de bescherming van de beeldengroep *De Volwassenheid* en het omliggende plein. Er zal alleen een procedure worden opgestart voor de inschrijving op de bewaarlister van de beeldengroep zodat die elders kan worden geplaatst. De motivering van het besluit is volgens de Commissie verontrustend en de beslissing houdt geen rekening met de uitzonderlijke erfgoedwaarde van dit stedelijke geheel. Bovendien houdt het besluit ook risico's in voor het behoud van andere, gelijkaardige erfgoedensembles.

KIKIRPA Brussels (Belgium), cliché M154724], 1980

Foto KCML, september 2024

Een uitzonderlijk erfgoedensemble

Het plein en zijn kunstwerk bevinden zich in een erbarmelijke toestand ten gevolge van de lopende werf. Vanuit haar bezorgdheid over die toestand, formuleerde de KCML in september 2024 unaniem het voorstel om het plantsoen waarin de beeldengroep *De Volwassenheid* is geïntegreerd, als landschap en monument te beschermen omwille van de onmiskenbare artistieke, esthetische, historische en stedenbouwkundige waarde¹. Dit stedelijke totaalwerk kwam in 1921-22 tot stand om een harmonieuze verbinding te creëren tussen de Boven- en Benedenstad. Het plein werd ontworpen door de gerenommeerde stadsarchitect François Malfait (1872-1955) en was specifiek bestemd om het meesterwerk van Victor Rousseau (1865-1954) - een van de meest toonaangevende Belgische beeldhouwers van zijn tijd - een passend kader te bieden. Jules Buysens (1872-1958) stond op zijn beurt in voor het landschappelijke luik van het ontwerp. Hij was een van de belangrijkste landschapsarchitecten van de eerste helft van de 20e eeuw in België, zoals bleek uit de tentoonstelling die het CIVA in 2022-2023 aan zijn leven en werk wijdde.

Alle onderdelen van het plein vormden een perfect samenhangend geheel. Het ontwerp illustreert hoe de stedelijke overheid er in die tijd naar streefde om de openbare ruimte te verfraaien door nieuwe entiteiten te ontwerpen die perfect aansloten bij de bestaande stedelijke vormen en zich inschreven in de vormtaal van het omliggende historische landschap. Dit wordt onder meer subtiel geïllustreerd door het balustrademotief dat terug te vinden is op verschillende gevels in de wijk.

¹ Het beschermingsvoorstel is beschikbaar op de website van de KCML:

https://kcml.brussels/sites/default/files/avis/730/BXL40203_730_PROT_square_Maturite.pdf

De integriteit van het werk bedreigd door een enge interpretatie

In haar besluit van december 2024² motiveert de Regering haar weigering om het plein te beschermen onder meer door te stellen dat de beeldengroep een patriarchale en stereotiepe visie op sociale en familiale relaties weerspiegelt die in strijd is met de hedendaagse waarden van gendergelijkheid, macht en gezin.

De huidige interpretatie gaat voorbij aan de historische en artistieke context waarin het werk tot stand kwam, en miskent de historische betekenis die aan de creatie van het werk ten grondslag lag. De beeldengroep *De Volwassenheid* is vooreerst een uiting van de stroming van het symbolisme. Het beeld belichaamt de idee van de volwassenheid en de cyclus van het leven. Geplaatst in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog, een conflict dat vooral de jeugd zwaar heeft getroffen, krijgt deze boodschap een nog diepere en aangrijpendere betekenis. Stilistisch sluit de vormentaal dan weer aan bij de academische traditie, waarbij de naaktfiguren het gevoel voor verhoudingen en de beheersing van de anatomie van hun makers demonstreren³.

Dat maatschappelijke gevoeligheden en dus ook interpretaties van kunstwerken evolueren, staat vast. Maar het valt niet te verantwoorden dat nieuwe lezingen, eigen aan wijzigende tijdgeest, leiden tot onomkeerbare verliezen van waardevol cultureel erfgoed. Daarom acht de KCML een rigoureuze wetenschappelijke benadering essentieel. Hierbij moet een gefundeerde contextualisering van het werk correcte duiding geven over de tijdgeest waarin het werk werd gecreëerd en over de oorspronkelijke intentie van de maker. Dit mag echter het behoud van het werk in zijn oorspronkelijke omgeving niet in het gedrang brengen, zeker wanneer die componenten samen een totaalwerk vormen. In dit opzicht is het voorstel van de Regering om het werk elders te plaatsen dan ook moeilijk te begrijpen.

Ook het argument van de Regering dat het oeuvre van Victor Rousseau reeds voldoende vertegenwoordigd is in Brussel om de reputatie van de kunstenaar te bevestigen, en dat de verplaatsing van *De Volwassenheid* een overmatige verheerlijking van de kunstenaar moet voorkomen, scheidt een gevaarlijk precedent. Die redenering verwacht kwantiteit met kwaliteit en kan de weg vrijmaken voor willekeurige beslissingen die een coherente bescherming van het erfgoed in gevaar brengen. Het gaat ook voorbij aan de vaststelling dat *De Volwassenheid* doorgaans wordt erkend als een van de meest veldragen creaties van Victor Rousseau.

Een beslissing in strijd met de huidige uitdagingen van de stad

De beslissing van de regering lijkt jammer genoeg ook ingegeven door een gebrek aan erkenning van de erfgoedwaarde van historische stadslandschappen in het Brussels Gewest. In juli 2024 luidde de KCML in een open brief al de noodklok over het verdwijnen van die landschappen⁴. Ondanks de inspanningen die de KCML de laatste jaren leverde om deze problematiek onder de aandacht te brengen, moet ze vaststellen dat het behoud van historische landschappen nog niet als een prioriteit wordt beschouwd in het stedelijk beleid. Het belang van deze ruimten is bovendien niet beperkt tot hun erfgoedwaarde: ze vormen mee een hefboom om de uitdagingen van de hedendaagse stad aan te pakken omdat ze duurzame oplossingen kunnen bieden op het vlak van mobiliteit, toegankelijkheid, vergroening en de leefkwaliteit in de stad.

Ook de kenmerkende openbare ruimte waarin het bestaande plantsoen is ingebed zou men nieuw leven kunnen inblazen in het kader van het Masterplan voor de *Hellingen van de Vijfhoek*. Helaas stelt het huidige ontwerp een tabula rasa-aanpak voor waarbij de realisatie van het trio Buysens, Rousseau, Malfait volledig wordt uitgewist. In tegenstelling tot wat het besluit van de Regering aangeeft, is het volgens de KCML perfect mogelijk om het bestaande plein en zijn omgeving aan te passen aan de nieuwe uitdagingen op het vlak van klimaatverandering, duurzaamheid, vergroening en betere toegankelijkheid, zonder afbreuk te

² Verschenen in het Belgisch Staatsblad op 20/01/2025: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi/article.pl?language=nl&sum_date=2025-01-20&lg_txt=F&numac_search=2025000089

³ zie hierover : L. HOFMAN, *Étude historique - Groupe sculpté La Maturité de Victor Rousseau - Square rue Ravenstein, rue Montagne du Parc et rue des Douze Apôtres*, juin 2022 - étude a été réalisée à la demande de la Cellule Patrimoine historique (CPH) de la Ville de Bruxelles et en collaboration avec celle-ci ; B. BONNET SAINT-GEORGES, *Crise de Maturité à Bruxelles*, janvier 2025 (<https://www.latribunedelart.com/crise-de-la-maturite-a-bruxelles?lang=fr>)

⁴ https://crms.brussels/sites/default/files/avis/728/BXL60123_728_CORR_OPEN_BRIEF_historische_stadslandschappen.pdf

doen aan de bestaande structuur en vorm van het plein die een strategische rol spelen in het stedelijke weefsel van de Ravensteinstraat en de Koninklijke Wijk. Volgens de KCML is dat de weg die men moet inslaan. Door te vertrekken van wat bestaat, komt men ook tegemoet aan de doelstellingen op het vlak van herbruik en kringlooeconomie.

Oproep voor een betere waardering van onze historische stadslandschappen

Om al deze redenen vraagt de KCML de Regering haar standpunt over het plein en de beeldengroep *De Volwassenheid* te herbekijken. Ze pleit voor constructieve dialoog om deze emblematische site afdoend te beschermen en, via een fijnmazige aanpak, af te stemmen op de hedendaagse uitdagingen.

Afgezien van dit specifieke geval roept de Commissie ook op om te komen tot een doordachte en systematische erkenning van de andere waardevolle, historische stadslandschappen. In plaats van de openbare ruimte als een wit blad te beschouwen, moet ook stadsontwikkeling voortbouwen op wat bestaat en daarvan de erfgoedwaarde en andere kwaliteiten als uitgangspunt nemen. Dat is perfect verenigbaar met het toevoegen van hedendaagse ingrepen die, wanneer ze zorgvuldig bestudeerd en geïntegreerd zijn, op een leesbare, subtiele en creatieve manier een antwoord kunnen bieden op hedendaagse behoeften⁵. Pleinen zoals dat van *De Volwassenheid*, die op doordachte wijze stadsinrichting, groenaanleg en beeldende kunst hebben verweven tot een totaalkunstwerk, kunnen als inspiratiebron dienen voor duurzame stadsrenovatie.

Dat staat het plaatsen van hedendaagse kunstwerken Brussel evenwel niet in de weg. De stad beschikt over voldoende openbare plekken en ruimtes waar dit mogelijk is, zeker in nieuw aan te leggen wijken, maar ook in wijken die op dit vlak nog onderbedeeld zijn. Naar het voorbeeld van wat de Stad in 1922 ondernam voor het plein met *De Volwassenheid*, zouden die initiatieven moeten worden ingebed in totaalprojecten die een meerwaarde scheppen voor het stadsweefsel... en zonder waardevolle bestaande plekken op te offeren.

De KCML staat uiteraard ter beschikking om dergelijke initiatieven te ondersteunen en bij te dragen aan een constructief debat over de toekomst van het erfgoed dat wezenlijk deel uitmaakt van de publieke ruimte in Brussel.

⁵ Zie hierover het Memorandum 2024-2029 van de KCML, meer bepaald As 2 'Verderbouwen op en met Erfgoed' - https://kcml.brussels/sites/default/files/2024-01/Memorandum_2024_NL_0.pdf